

Тетяна ПЕТРИК

УДК 069.51:33.012.322Шевченко

ОСОБИСТІ РЕЧІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті подано опис особистих речей Шевченка, які зберігаються в Літературно-меморіальному будинку-музеї Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: особисті речі, музей, малярське приладдя.

Опис особистих Шевченкових речей було зроблено двічі: після першого арешту поета в Києві 1847 року та після його смерті. В описах, окрім характерного для художника інструментарію – численного малярського та гравірувального приладдя, були наявні й різні побутові речі. В останньому реєстрі зазначені одяг, меблі, кухонні та столові предмети, різні побутові дрібниці, які засвідчують невибагливий побут митця. Про це говорять і спогади російського письменника, редактора журналу «Русское слово» Якова Полонського: «...Шевченко в Петербурзі жив зовсім по-похідному і не думав ні про який комфорт» [2, с. 337]. Серед цього розмаїття в описі зазначено і речі з дорогоцінних металів: золоті запонки, золотий кишеньковий годинник із трьома кришками з ключем на золотому ланцюжку виробництва швейцарської фірми «Тобіас» (до нашого часу не збереглися). «Він показав гостю [Миколі Костомарову] золотий годинник, який збирався носити після одужання. Досі нестатки не дозволяли думати про таку розкіш. Він якось по-дитячому тішився цією іграшкою», – писав діловод Академії мистецтв Олександр Благовещенський [2, с. 291].

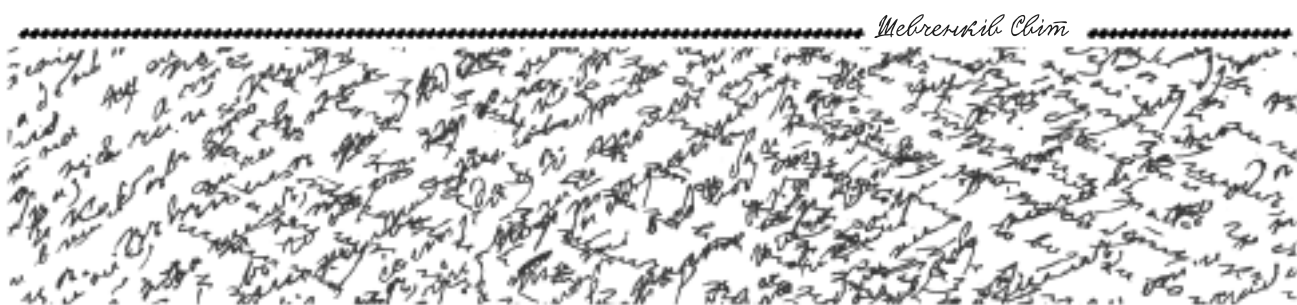

Шевченкові меморії, як і образотворча та поетична спадщина, після смерті поета зберігалися в його друзів. Усі Шевченкові речі разом із малярськими творами виставлялися на аукціонах, які влаштовували його приятелі; продавали одяг, килими, меблі, кухонний і столовий посуд тощо. Все це придбали найближчі друзі поета: Михайло Лазаревський, Опанас Маркович, Феофан Лебединцев, Василь Білозерський; найбільше Шевченкових меморій було в Григорія Честахівського, зокрема малярське та гравірувальне приладдя. І хоч потрапили ці речі до рук людей небайдужих, близьких поетові, більшість не збереглася до наших днів. Тим більшу цінність має те, що вціліло. На перший погляд, це типові, розповсюджені на той час речі, але те, що вони належали Шевченкові, надає їм зовсім іншої значущості. Кожна з них «пам'ятає» його, береже в собі його енергетику та несе багато інформації про власника. Вивчаючи особисті речі Тараса Шевченка, розумієш його смаки, звички, уподобання і навіть оцінюєш його матеріальний стан.

Шевченко, як фаховий художник, мав доволі численне та різноманітне малярське і гравірувальне приладдя. Тут є речі і відомих європейських фірм, і кустарного виробництва, і зроблені на замовлення, а, можливо, і самотужки. Більшість знаряддя для живопису та гравірування купувалося в спеціалізованих магазинах Петербурга або замовлялося в кустарних майстернях, що були неподалік від Академії мистецтв. Герої Шевченкової автобіографічної повісті «Художник» відвідують і «красочный» магазин, і лавку Довіцієллі, де продавалося малярське приладдя – полотно, пензлі тощо; згадується і знаменитий магазин Джузеппе Даццаро на розі Невського проспекту і Адміралтейської площі, де бували Тарас Шевченко і Карл Брюллов, щоб придбати окремі естампи або зошити літографованих малюнків. Очевидно, що Тарас Шевченко добре знався на малярському приладді. 22 лютого 1845 року в листі до поета Варвара Репніна переказувала прохання Глафіри Псьол: «Она просит насчет кистей, чтобы Вы сами их выбирали, дабы она могла положиться на их доброту» [1, с. 35]. У листі від 6 березня того ж року княжна писала: «Я [...] просила Вас о покупке красок для Глафиры» [1, с. 35].

Шевченкове художнє приладдя здебільшого пристосовано для роботи в стаціонарних умовах майстерні: мольберт та муштабель горіхового дерева, два етюдники кустарного виробництва та етюдник акварельний, виготовлений в Західній Європі, палітра червоного дерева, дві лінійки (дерев'яна та металева), мастахін із рогу, сталеві шпателі, численні пензлі французької фірми «Sharion» та пензлі кустарного виробництва, чорні італійські олівці французької фірми «Le Conte», шматочки малярського вугілля різного походження (пресоване та деревне). Серед цього розмаїття особливу зацікавленість викликає саморобний пензель із колодочки пташиного пера, до якого прив'язаний пучок щетини. Можливо, Тарас Шевченко зробив його власноруч. Для роботи на пленерах, яким Шевченко-художник віддавав перевагу, він користувався кустарним складаним стільчиком, виготовленим зі хрестоподібно з'єднаних дерев'яних дубових дощочок, на які натягнуто цупку полотнину. Саме цей стільчик Шевченко забув у Михайла Максимовича, коли гостював у нього влітку 1859 року.

Збереглося багато фарб, якими користувався Тарас Шевченко. Це олійні «сокові» фарби у тубиках, шкіряних вузликах та різних пляшечках вторинного використання (з-під ліків, парфумів тощо). «Мені тепер дуже і дуже треба одну акварельну краску, називається вона сепія. [...] вона буває різних фабрик, але

найлучша Римская сепія. Оце тобі форма плитки і надпись *Sepia de Roma*. Достать її можна в красочном магазині, що коло Академії художеств. [...] Та ще якби ти мені з краскою прислав пару кистей добрих акварельних толщини в обыкновенную папиросу, то тойді б уже я тобі спасибі сказав». «Та тушевально-го чорного порошка 4 золотника» [3, с. 112], – писав Шевченко із заслання до Михайла Лазаревського 8 жовтня 1856 року.

Гравірувальне приладдя є також доволі різноманітним: готовальня з семи предметів, багато різців виробництва німецьких фірм «Hoof», «Kifna», французьких «MAN», «Word», «Turn», а також офортні голки і різці кустарного виробництва, серед яких найцікавіші «іменні» – голка та різець із витиснутою монограмою «TS» на одній із граней. Відомо, що хорошу офортну голку можна зробити із шевської голки; така була і у Шевченка. Це тригранна голка для шиття шкіри англійської фірми «W. Bartleet soms». Збереглися численні насічки, молети, рулети французькі, пуансо-ни, мідні тримачі для олівця (крейди, вугілля), шабер із лезом у вигляді листка для «шабрування» офортної дошки (видалення бородок, що виникають під час різання зображення), брусок для точіння ножів (офортних голок, різців), кілька ножів. Збереглися і різні допоміжні речі, які використовують під час створення офорту: віск, каніфоль, грудочка крейди, шматочок твердого лаку, ватні тампони для набивання ґрунту чи воску на дошку тощо. Всі ці знаряддя Шевченко застосовував у роботі над своїми знаменитими офортами, на яких ставив монограму «III» відтиском печатки. Очевидно, кришталеву штамп-печатку виготовлено на його особисте замовлення; нею він користувався і в побуті – закорковував пляшечки із лаком.

Серед письмового приладдя, що належало Шевченкові, знаходимо речі доволі розповсюджені в XIX столітті: олівці німецької фірми «Faber» та «Carnatz». У тому ж листі до Михайла Лазаревського Шевченко просить прислати «6 штук карандашей № 3-го фабрики Фабера»; «прибав ще ось що: 4 штуки чорного французского карандаша № 2 фабрики Le Cont і білого 4 штуки тієї ж фабрики № 1» [3, с. 112]. Уціліли й воронячі пера, якими писав Тарас Шевченко, та дерев'яні ручки зі сталевими перами виробництва відомої французької фірми «Blanzu Pour Sr. Cie», на яких видно ще залишки чорнила. Доволі простою є підставка для чорнильниць зеленого кольору із трьома отворами (самі чорнильниці загубилися). Підставку виготовлено на Києво-Межигірській фаянсовій фабриці 1845 року, про що свідчить клеймо на денці: «КІЕВЪ». Отож Шевченко користувався виробами цієї відомої фабрики. Саме в першій половині XIX ст. мода на такі речі була шаленою. Вишуканістю вирізняється чорнильниця з білого прозорого скла з мідною кришечкою та підставкою у вигляді блюдечка.

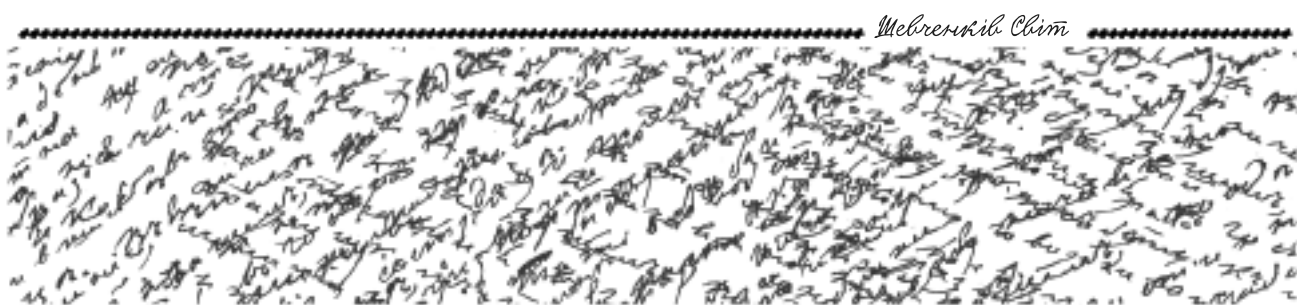
Привертають увагу побутові речі, зокрема нечисленний Шевченків посуд. Усі ці речі не тільки красиві, а й доволі коштовні. Порцеляновий кавник виготовлено на відомому в Росії заводі А. Г. Попова (Москва), на що вказує клеймо на денці. Білий кавник у формі амфори має анімалістичні елементи – носик та ручка імітують голову і хвіст дракона. Посудину декоровано кольоровими сюжетними розписами, прикрашено тонкою смужечкою позолоти. Відомо, що Тарас Шевченко любив пити каву, чай. «...Бував у мене Шевченко вечорами і дивував мене тим, що випивав одну за одною більше десяти склянок міцного чаю», – згадував Микола Костомаров [2, с. 139]. Срібна чайна ложечка зі штампом «Т. Г. Шевченко» також свідчить про його вишукані смаки. Шевченкову кришталеву баклажку –

круглої форми посудину з товстого прозорого скла, яка нагадує традиційний український куманець, – вірогідно, виготовлено кустарним способом, бо він не має жодних клейм чи то інших позначок. Саме з цієї баклажки «Тарас Григорович пив горілочку збіса добру» (дарчий напис на світліні Григорія Честахівського Василеві Тарновському від 12 травня 1888 року).

Дійшли до нашого часу ще дві рідкісні Шевченкові меморії – табакерка та люлька. Це доволі коштовні речі; такі аксесуари, ніби дрібниці, виказують не тільки смаки їхнього власника, а і його соціальний статус. Табакерка невелика, іменна – на кришці вензель «Т. Ш.», виготовлена із рогу, оздоблена рослинним орнаментом, інкрустованим золотом та сріблом. Вишуканій табакерці відповідає і люлька із пінкового каменю, прикрашена сріблом. Такі люльки набули великої популярності у 1830 – 1840-х роках; їх «різали» як кустарі, так і відомі скульптори. Люльку виготовлено на початку 1840-х років у Відні майстром Гарейсом, про що свідчить особисте клеймо – вирізаний ним підпис. Зовнішній бік люльки майстер прикрасив рельєфним сюжетним різьбленням. Чашку для набивання тютюну оздоблено круглою срібною насадкою з отвором, який закривається кришечкою. На вінцях насадки по колу вигравірувано друкованими літерами напис: «Тарасу Шевченко отъ Костомарова 1847 г.». Очевидно, Микола Костомаров подарував Шевченкові люльку на Різдво, напередодні нового 1847 року. Із листів Шевченка та спогадів про нього відомо, що він курих гаванські сигари, але також і люльку. Тодішній викладач Київської духовної семінарії, в майбутньому журналіст та історик Віктор Аскоченський, який не раз бував у Шевченка 1846 року в будинку на Козиному болоті, згадував: «На великому, нічим не накритому столі валялися найрізноманітніші речі: книги, папір, тютюн, недопалки сигар, тютюновий попіл...» [2, с. 118]. Був у Шевченка і простий кисет для тютюну. Феофан Лебединцев писав, що влітку 1845 року Шевченко гостював у своєї сестри Катерини. Від'їжджаючи із Зеленої Діброви до села Княже на поштову станцію, дорогою «Тарас спохватився свого кисета з тютюном і ніде не може його знайти. Спинили коней, злізли з брички і заходилися шукати, присвічуючи сірниками, що швидко гасли. Микита, зупинившись позаду, нетерпляче чекав закінчення наших пошуків, усе питаючи брата, щ він загубив. – Та яка там згуба? – крикнув він іще раз Тарасу. – Та капшук з тютюном десь дівся, – відказав той йому» [2, с. 42].

Із численного одягу, що мав Тарас Шевченко (пальта, сурдут, фрак, чотири парусинових костюми, кобеняк, свита, два кожухи, солом'яний бриль тощо), до нашого часу збереглися лише літній парусиновий костюм, сорочка, яку йому пошила сестра Ярина, та солдатська сорочка. Шевченків парусиновий костюм пошито, очевидно, в одному з приватних ательє Петербурга в кінці 1850-х років – саме тоді такі костюми стали дуже модними. Шевченко віддавав належне комфортності цього одягу – сучасники часто згадували про його парусиновий костюм. Довгі роки його зберігав Феофан Лебединцев. «Після розпродажу майна Т. Г. Шевченка мені переслали з Петербурга літній парусиновий костюм його, який і досі зберігається у мене», – писав він у спогадах [2, с. 42]. Саме в такому костюмі Тарас Шевченко позував улітку 1859 року в Києві для фотографа Івана Гудовського. Того ж року, мандруючи Україною, поет відвідав рідну Кирилівку. Тоді молодша сестра Ярина подарувала йому власноруч пошиту сорочку. Цю просту сорочку – «чумачку» з грубого домотканого полотна – прикрашено

по комірцю вишивкою білими нитками. «...Чоловіча сорочка, пошита сестрою Шевченка Яриною з конопель, які вона сама виростила і з них напряла...» [2, с. 165]. Її у себе довгий час зберігав поет, щирий Шевченків друг, Віктор Забіла.

До нашого часу дійшли нечисленні Шевченкові світлини, де він у руках тримає палицю. Відомо, що в ті часи молоді люди зазвичай ходили з тоненькими елегантними тростинами, виготовленими з цінних порід дерева. Міцна Шевченкова палиця більше нагадує ціпок, яким користувалися українські чоловіки. «Прийшовши увечері в хату, він сів біля столу і схилився на свій товстий ціпок (котрий хтось переслав йому з Кавказу)», – згадував Варфоломій Шевченко [2, с. 29]. Цю палицю 1957 року відомий український музеєзнавець, багаторічний директор шевченківських музеїв Микола Мацапура віднайшов і привіз до Києва з Москви (зберігається в Національному музеї історії України).

Усі Шевченкові реліквії («усе збіжжя») зберігаються, як і заповідали їх власники, у «національному хранилищі» (дарчий напис на світліні Григорія Честавівського Василю Тарновському від 12 травня 1888 року) – у музеях України. Особисті речі поета становлять основу фондів двох київських музеїв: Національного музею Тараса Шевченка та Літературно-меморіального будинку-музею Т. Г. Шевченка.

Список використаної літератури

1. Листи до Тараса Шевченка / Упоряд. та автори коментарів В. С. Бородін, В. П. Мовчанюк, М. М. Павлюк, В. Л. Смілянська, Н. П. Чамата. – К.: Наукова думка, 1993. – 383 с.
2. Спогади про Тараса Шевченка / Укладання і примітки В. С. Бородіна, М. М. Павлюка. – К.: Дніпро, 1982. – 547 с.
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – 629 с.

Summary. Petryk T. Personal things of Taras Shevchenko. The article describes the personal things of Shevchenko, which are stored in the Literary-memorial house-museum of Taras Shevchenko.

Keywords: *personal things, museum, painting accessories.*

